

Istorijos liudijimai Jono Rimašausko archyve Kento (JAV) universiteto bibliotekoje

Stasys TUMĖNAS
Šiaulių universitetas

*Kol slepiama tiesa, tol neįmanoma kurti ateities.
Ellen Cassedy*

Pagrindinės sąvokos: *holokaustas, žydų gelbėtojai, istorinė tiesa, anketos, išėivija.*

Ivadas

Nors nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos prabėgo beveik septynios dešimtys metų, holokausto tema tebėra aktuali, skaudi ir kontroversiškai aptarinėjama dėl to, kad čia susikerta holokausto vykdytojų, talkininkų interesai ir tų, kurie karo metais, rizikuodami savo gyvybe, žydus, savo valstybės bendrapiliečius, slėpė, saugojo. Istorikų, politologų siekis – istorinės tiesos paieškos. Į šios srities tyrinėjimus po 1990 m. aktyviai įsitraukė Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (toliau – LGGRTC) specialistai, atskiri mokslininkai, ta tema paskelbę nemažai publikacijų. Iš jų minėtinos LGGRTC išleistos knygos: *Su adata širdyje* (sud. Buvusių geto ir koncentracijos stovyklų kalinių sąjunga) (2003, 2008), Hermano Kruko *Paskutinės Lietuvos Jeruzalės dienos: Vilniaus geto ir stovyklų kronikos, 1939–1944* (2004), *Išgelbėję pasaulį... Žydų gelbėjimas Lietuvoje, 1941–1944* (sud. D. Kuodytė ir R. Stankevičius, 2001), Arūno Bubnio *The Holocaust in Lithuania between 1941 and 1944* (2005, 2008, 2011), *Holokaustas Lietuvoje 1941–1944 m.* (sud. A. Bubnys, 2011). Minėtini Solomono Atamuko (1998), Sauliaus Sužiedėlio (1999), Geniaus Procutos (2002, 2012), Alfonso Eidinto (2002) šios srities tyrinėjimai.

Holokausto tema plačiai aptarinėjama (daug anksčiau negu Lietuvoje) išėivijoje. Viena iš paskutinių holokausto tema mūsų šalyje pasirodžiusių knygų – *Tie, kurie gelbėjo 1941–1944. Žydų gelbėjimas Lietuvoje* (2003). Ši 3500 egz. tiražu pasirodžiusi knyga – naujais dokumentais, faktais 1999 m. Kanados lietuvių žurnalistų sąjungos Vilniuje išleistų *A. Gurevičiaus sąrašų* (1999) papildymas. Kaip teigia naujojo leidimo įžanginio žodžio autorius Procuta, „ši knyga – paminklas tiems, kurie rizikuodami savo ir savo šeimos narių gyvybėmis gelbėjo pasmerktus žydus, ir tiems, kurie surinko, užrašė ir ištyrė šių kilnių žmonių darbus, kad jų pasiaukojimo liudijimas išliktų ateities kartoms“ (Procuta 2013, 5). Procuta, remdamasis garsaus Didžiosios Britanijos tyrinėtojo Martino Gilberto darbuose pateikta holokausto aukų gelbėtojų skaičiavimo metodika, teigia, kad Lietuva pagal

Pasaulio tautų teisuolių skaičių (jais tituluota per 800 asmenų), pagal žydų gelbėtojų skaičių yra antra valstybė Europoje po Olandijos. Lenkija čia minima kaip trečia ir gerokai lenkia Prancūziją, Čekiją, Italiją. Manoma, kad Lietuvoje 1941–1944 m. buvo slepiama nuo 2500 iki 4000 žydų (Ibid., 6–7).

Būtina suvokti, kad esti du holokausto vertinimo aspektai. Kaip teigia Rimantas Stankevičius, „žydų žudynių naikinimo istorijos glaudžiai susijusios ir su žydų gelbėjimo istorijų viešiniu, žydų gelbėtojų vardų pagarsinimu. Kaip esame stiprūs viešindami žudikus ir žudynių aukas, taip būkime stiprūs ir matydami didį žmogiškumą“ (Stankevičius 2012, 16). Panašiai teigė pirmasis Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus Žydų gelbėjimo ir atminimo įamžinimo skyriaus vedėjas, teigęs, kad „Lietuvai ir patiems lietuviams turi būti garbės reikalas parodyti pasauliui, kad jie iš tikrųjų yra žydų gelbėtojų tauta“ (Dienovidis 1994).

Į diskusijas holokausto temomis, siekdami įrodyti, kad lietuviai buvo žydų gelbėtojai, nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos JAV aktyviai iki šiol įsitraukdavo lietuviai išeiviai. Vienas iš tokių – Klivlendo lietuvis dr. Viktoras Stankus, paaiškinęs ir paskatinęs susipažinti šio straipsnio autorių su greta Klivlendo įsikūrusio Kento valstybinio universiteto archyvuose saugomu Jono Rimašausko rinkiniu. Stankus, dabartinis Kento universitete veikiančios Lituanistinės programos pirminkas, daug dirbo ir bendradarbiavo su Žydų bendruomenės federacija, Amerikos žydų komiteto Klivlendo skyriumi, rašytojui ir disidentui Tomui Venclovai suorganizavo pokalbį laikraštyje *Cleveland Jewish News*, talkino rengiant Lietuvos ambasados darbuotojams susitikimus su Amerikos žydų komiteto vadovais. Stankus ir garbės konsulė Ohajo valstijoje Ingrida Bublys garsiam Izraelio politikui Natanui Sharanskiui (kalėjusiam viename sovietų kalėjime kartu su lietuviu disidentu Viktoru Petkumi) apibūdino lietuvių bendruomenės veiklą bendradarbiaujant su žydų organizacijomis už laisvę ir žmogaus teises. Rengiantis Lietuvą priimti į NATO, Stankus išsiuntė laišką, raginantį pritarti Lietuvos narystei NATO. Šį laišką pasirašė ne tik lietuvių bendruomenė, bet ir Amerikos lenkų kongresas bei Amerikos žydų komitetas (*Draugas* 2005 m. gruodžio 8 d.). Tokios pastangos prisideda ir prie tiesos ieškojimo holokausto temomis, tikėjimo, kad, pasak Sharanskio, „ne tik, kad visi žmonės yra sukurti lygūs, bet kad <...> ir visos tautos yra sukurtos lygios“ (Ibid.).

JAV 2012 m. išskirtinio dėmesio sulaukė žurnalistės, holokausto tyrinėtojos Lietuvoje Ellen Casedy knyga *We Are Here. Memories of the Lithuanian Holocaust*. Ši knyga greitai rado atsaką Lietuvoje ir 2013 m. Vilniaus knygų mugėje buvo pristatytas jos vertimas *Mes esame čia* (2013). Knygos autorė Lietuvą įvardijo „Šiaurės Jeruzalė“, o knygos turinys, kuriame Lietuvos žydų istorija, jos tragizmas perteikiamas per asmeninę prizmę, akcentuoja požiūrio svarbą, kaip patys lietuviai vertina kolaborantus, nusikaltėlius, gelbėtojus ir save. Pristatydamas knygą buvęs Lietuvos prezidentas Valdas Adamkus pabrėžė: „Ši iškalbinga knyga padės suartėti, atverti širdis ir iš naujo atrasti vieniems kitus savitarpio supratimo šviesoje.“

Vertimo į lietuvių kalbą laukia ir puikiai JAV įvertinta Julijos Šukys knyga *Epistolophilia* (2012), kurioje aprašomas Onos Šimaitės, legendinės moters, gel-

bėjusios žydų vaikus Vilniaus gete, gyvenimas, pateikiami jos laišakai, dienoraščių ištraukos.

Kento bibliotekos archyvuose yra saugomi Šimaitės 1953–1970 metų dienoraščiai. Dienoraščius sudaro 29 knygos, iš kurių sunumeruotosios nuo 3 iki 13 buvo parašytos Izraelyje, o kitos – Paryžiuje. Po Antrojo pasaulinio karo Šimaitė gyveno Paryžiuje, vėliau persikėlė į Izraelį ir savo išgyvenimus aprašė dienoraščiuose.

Jonas Rimašauskas – martirologijos studijų pradininkas išeivijoje

Straipsnio tikslas – pristatyti mažai kam Lietuvoje žinomą, Kento universiteto bibliotekos Specialiųjų rinkinių ir archyvų skyriuje saugomą Jono Rimašausko (1920–1972) rinkinį. Bibliotekoje jis yra nuo 1971 m. kaupiamų Albino S. Trečioko, Juozo Stempužio, Prano Juro, Jokūbo Stuko, Juozo Angelaičio, Vytauto Liškausko, Mykolo Vrembės rinkinių (T u m è n a s 2011, 6–15).

Rimašausko rinkinys Kento bibliotekoje atsirado 1974 m. birželio 29 d. dr. Johno F. Cadzow rūpesčiu. Jį sudaro „Klivelendo lietuvių tremtinių draugijos“ ir „Lietuvių tautinės martirologijos skyriaus“, kurio vedėjas (direktorius) buvo Rimašauskas, medžiaga.

Rimašausko tyrimai – bandymas ne tik reabilituoti lietuvius, bet ir atskleisti, kad ir tarp žydų būta visokių žmonių. Tai ne visiems patiko. Natūralu, kad apie Rimašauską nebuvo žinoma sovietinėje Lietuvoje, bet apmaudu, kad jis nėra pristatytas net laisvoje Lietuvoje išleistame dvitomiame biografijų žinyne *JAV lietuviai* (2002). Matyt, tai galėjo atsitikti dėl to, kad nebuvo žinomas Rimašausko archyvas Kento bibliotekoje, jo 1948–1952 m. rengti rankraščiai nebuvo paskelbti, todėl literatūros šaltiniuose dažnai būdavo minimos Sofijos Lukauskaitės-Jasaitienės, L. Šmulksčio, Adolfo Šapokos pavardės aprašant žydų gelbėtojus. Kartais spaudoje minimas Ignas Vytenis, nors iš tikrųjų tai buvo Rimašausko slapyvardis.

Artūras Bubnys rašo, kad kunigas Alfonsas Lipniūnas ir Rimašauskas, kalėję kartu Štuthofe, rinko kalinių prisiminimus, tačiau teigia, kad jų surinktos medžiagos likimas nežinomas (B u b n y s 2005 b, 420). Anušauskas, 2008 m. pristatydamas Rimašausko knygą *Žydų gelbėtojai* (2008), teigia, kad Šapokos archyve rasto rankraščio, kuriame aptariami skaudžiausi lietuvių ir žydų santykiai, autorius yra buvęs Štuthofio kalinys, antisovietinės ir antinacinės rezistencijos dalyvis Rimašauskas (A n u š a u s k a s 2008, 5).

Kad Rimašauskas daug metų sudarinėjo žydų gelbėtojų sąrašus, pripažįsta ir Stankevičius, pristatydamas knygą *Tie, kurie gelbėjo 1941–1944. Žydų gelbėjimas Lietuvoje*: „Ši kartą savo naujausiu leidiniu LGGRTC pasirinko įdomų derinį – Antano Gurevičiaus ir Jono Rimašausko sudarytus žydų gelbėtojų sąrašus...“ (S t a n k e v i č i u s 2012, 18).

Taigi galima konstatuoti, kad po daug metų išaiškėja tiesa, jog didžiama Rimašausko surinktos medžiagos (anketos) yra saugoma Kento universiteto archyvuose, o į Šapokos archyvą pateko be autoriaus pavardės perduoti jo rankraštiniai tekstai, dalis iš kurių vėliau išspausdinti knygoje *Žydų gelbėtojai*.

Rimašauskas buvo suimtas 1943 m. kovo 17 d. Kunigas Stasys Yla knygoje *Žmonės ir žvėrys...* (1951) rašo, kad 1943 m. kovo 26 d. į Štuthofą atvežti Balys Sruoga, Vytautas Tumėnas, Algirdas Tumėnas, Jonas Noreika, Alfonsas Lipniūnas ir Jonas Rimašauskas. Rimašauskas gavo kalinio 21333 numerį. Iš viso tų metų kovo 25–26 d. į Štuthofą pateko 46 inteligentai, iš kurių per pirmąsias penkias savaites 9 mirė. Gali būti, jog kunigą Lipniūną ir Rimašauską išgelbėjo tai, kad jie buvo paskirti dirbti pašte, o ne sunkaus fizinio darbo (įdomu, kad rašytojas Sruoga dirbo „Raportų skyriuje“). Panašius darbus stovykloje dirbusiems kaliniams buvo suteiktas tariamas „garbės kalinių“ statusas, apsaugojęs nuo mirties.

Termino samprata

Rimašauskas bene pirmasis tarp lietuvių pradėjo vartoti *martirologijos* terminą. Lot. *martyrologium* – kankinių katalogas (TŽŽ 461), anglų k. vartojamas žodis *passional* – martirologija, angl. *martyr* – kankinys, -ė, kentėtojas, -a.

Kankinių katalogas: 1. katalikų bažnyčios liturgijos knyga, kurioje trumpai aprašomos krikščionių kankinių istorijos; 2. kančių, persekiojimų, pvz., hitlerininkų žiaurumo aukų, istorijos, persekiotų asmenų sąrašai (Ibid., 2008).

Poetas Marcelijus Martinaitis, kalbėdamas apie lietuvių martirologiją, pastebi, kad pokario Lietuvoje buvo daug Pilėnus primenančių istorijų, kai „paskutinę akimirką stribų užklupti partizanai bunkeriuose susisprogdindavo granatomis, o sovietinis režimas labiau nei gyvųjų bijojo mirusiųjų, žuvusiųjų, jų pačių mindytojų, kurių masinio laidojimo vietas taip kruopščiai slėpė. Buvo stengiamasi ištrinti jų vardus, datas, su jais susijusius įvykius, nes mirusieji gali liudyti teisingiausiai“ (M a r t i n a i t i s, prieiga internete: www.bernardinai.lt, žiūrėta 2009-10-30).

Rimašausko įkurtas Tautinės martirologijos skyrius (The Lithuanian National Martyrology Dicision) po karo Vokietijoje, o nuo 1949 m. – JAV rinko persekiotų, deportuotų, ištremtų, įkalintų stovyklose, nacių žiaurumo aukų sąrašus, gyvų liudininkų prisiminimus.

Kento archyvų medžiaga

Kento bibliotekos archyvuose saugomi ypač svarbūs dokumentai – Lietuvių tautinės martirologijos skyriaus parengtos anketos, į kurias atsakė tūkstančiai respondentų. Minėtinos kelios anketų rūšys.

Rimašausko iniciatyva 1948 m. rugsėjo 1 d. buvo patvirtintos „Žydų tautybės asmenų globos nacių okupacijos metais Lietuvoje anketos“ (žr. 1–2 pav.). Rimašauskas, kalbėdamas apie šio didžiulio darbo paruošimo priežastis, rašė: „<...> pagrindinė šio darbo paruošimo priežastis buvo ta, kad norėjau atremti žydų daromus pakaltinimus lietuvių tautai dėl Lietuvos žydų išžudymo. Antroji aplinkybė buvo taip pat reikšminga ir svarbi – tai pilnesnis lietuvių tautos Golgotos kelio išryškėjimas, nes bet kuri žydų akcija Lietuvoje, ar pagaliau jų naikinimas, yra glaudžiai susiję su mūsų tautos vargais ir nelaimėmis“ (R i m a š a u s k a s 2008, 42).

Rimašauskas, rūpinęsis anketų apdorojimu, sisteminiu, rėmėsi 1947 m. Buvusių politinių kalinių sąjungos išleista anketa, kuri buvo plačiai paskleista tarp

286

LTMS:|.....|.....|

1950 m. rugs. / 29

A N K E T A

apie Amerikos lietuvių suteiktą pagalbą lietuviams tremtiniams DP stovyklose Europoje ir atvykus į J.A. Valstybes.

Amerikon atvykusių šeimos narių pavardės ir vardai	Am-zius	Gimi-nystė
1. Rauchas Mykolas	44	
2. Rauchiene Natalija	44	zmon.
3. Rauchaite Regina	19	dukt.
4. Rauchaite Natalija	15	"
5. Rauchas Antanas	4	SUN
+ 1 = 6		
(verti)		

Atvykimo į JAV data 1949. VIII. 27 d. DP Komisijos, tai kurios organizacijos globoje vykote į JAV? NCWC

Kuriose DP stovyklose teko gyventi iki išvykstant į per einamąją stovyklą? 1. Ovelgene b/Celle *Scun.*
2. Merbeck b/ Stadthagen Hannover, *Scun.*
3. "Unterm Berg" Oldenburg i/Old. *Scun.*

Pažymėkite dolerių sumą, kuria įvertinate privačiu būdu gautas iš Amerikos lietuvių vertybes Europoje ir atvykus į JAV:

\$ 200,-

Išvardinkite asmenis, kurie Jums yra ištesę pagalbos ranką esant Europoje ar atvykus į J.A. V-bes. (Affidavitai, darbo garantijos, buto garantijos, įvairios siuntos, prieglobstis atvykus, suteikimas ar suradimas darbo ir kit.) Jei paramą suteikęs asmuo yra buvęs DP, tai pažymėkite prie pavardės raidėmis "DP". Į klausimą, ar geradaris yra giminė, atsakyti: "taip" arba "ne". Jei dalis Jūsų šeimos narių yra atvykę į JAV ne tuo pačiu transportu kaip jūs, jų pavardės, vardus, giminybę ir atvykimo laiką pažymėkite antroje pusėje šios anketos. Ten pat žymėti ir visas kitas turimas pastabas ar pageldavimus.

Paramą suteikusto asmens pavardė ir vardas	Gyvenamoji vieta, jei galima žymėti asm. adresu	Gimi-nė?	Kuriuo būdu buvo ištesėta pagalbos ranka Europoje ar atvykus į J.A.V.
Kavaliauskas Julija ir Zigmas	62. Lincoln St. Hartford	Ne	Sudare dokumentus ir pare me pirmomis dienomis Amer
Manikas Petronele ir Juozas	205 Hillside Ave Hartford	Ne	Sudare dokumentus ir pare me pirm.dienomis Amer.
Miliuniene Kotrina	4335 Saline St. Pittsburg 17 Pa	"	Siuntiniais Europoje
Narvydas Pranas	337 Union Ave Brooklyn 11 N.Y	"	" " "
Stefanija Dowan	2619 Montgomery Detroit	"	" " "
Barzdis Zuzen	East Hampton B26 Long Island N.Y	"	" " "
Baranauskas S.	64 Sussex St. Jersey City 2	"	" " "
Narmontiene Domicelle	412 Suydar St. Brooklyn N.Y	"	" " "
Adamus Julija	3516 N. Figueroa taip Los Angeles	"	" " "
Dumsiene Natlija	6313 Meridian St. Los Angeles	"	" " ir Amer.
Kun. Kidykas Jonas S. J	8101 Champlain Chicago 19, Ill	Ne	Jp deka sudarvti nep. zmo niu dokum.mums atvykti ir
Vaisnošriene Barbora	7206 Mozart st Chicago Ill	Ne	Europoje siuntiniais
Zemguliene Elžbieta	503 E. 206 th St. Los Angeles	Ne	" " "
Atutiene Ona	340 Mitchel Ave Linden N.J	Ne	" " "
Tratuliene Ona	1148 Clinton st Linden	Ne	" " "

Adresas
203 Hillside Ave
Hartford 6, Conn.

1130

(verti) 692 / 59.680

Parama ir data
M. C. ...
1950. 11. 29.

1 pav. Žydų tautybės asmenų globos nacių okupacijos metais Lietuvoje anketa

LTMS: | | |

2021/.....

A N K E T A

apie Amerikos lietuvių suteiktą pagalbą lietuviams tremtiniams DP stovyklose Europoje ir atvykus į J.A. Valstybes.

Amerikon atvykusių šeimos narių pavardės ir vardai	Am-žius	Gimi-nystė
<i>Gravaišius Balys</i>	<i>44</i>	
<i>Gravaišienė Palmira</i>	<i>46</i>	<i>žmona</i>
<i>Gravaišius Kivaldas</i>	<i>9</i>	<i>sūnus</i>
.....
.....
.....

Atvykimo į JAV data *1949. IV. 6*. Jei ne DP Komisijos, tai kurios organizacijos globoje vykote į JAV? *N.C.W.C.*

Kuriose DP stovyklose teko gyventi iki išvykstant į per einamąją stovyklą? *Hempden*

Pažymėkite dolerių sumą, kuria įvertinate privačiu būdu gautas iš Amerikos lietuvių vertybes Europoje ir atvykus į JAV:

\$ 90.-

Išvardinkite asmenis, kurie Jums yra ištise pagalbos ranką esant Europoje ar atvykus į J.A. V-bes. (Affidavitai, darbo garantijos, buto garantijos, įvairios siuntos, prieglobstis atvykus, suteikimas ar suradimas darbo ir kit.) Jei paramą suteikęs asmuo yra buvęs DP, tai pažymėkite prie pavardės raidėmis "DP". Į klausimą, ar geradaris yra giminė, atsakyti: "aip" arba "ne". Jei dalis Jūsų šeimos narių yra atvykę į JAV ne tuo pačiu transportu kaip Jūs, jų pavardes, vardus, giminytę ir atvykimo laiką pažymėkite antroje pusėje šios anketos. Ten pat žymėti ir visas kitas turimas pastabas ar pageidavimus.

Paramą suteikusių asmens pavardė ir vardas	Gyvenamoji vieta, jei galima žymėti asm. adresą	Gimi-ne?	Kuriuo būdu buvo ištiesta pagalbos ranka Europoje ar atvykus į J.A.V.
<i>Palickas Balys D.P.</i>	<i>Chicago, 1538 Cullerton St.</i>	<i>ne</i>	<i>atsiuntė buto ir darbo garantijas.</i>
<i>Barays Pijus</i>	<i>Homerville, Ohio</i>	<i>ne</i>	<i>atsiuntė garantijas ir atraišius suiešio draubūvams.</i>
<i>Ramšis Adolfas D.P.</i>	<i>6905 Superior, Clev.</i>	<i>ne</i>	<i>rekomendavo garantijas atraišius dove prieglobstis ir paaišio sumati buta ir darbą.</i>
<i>Dr. Kun. Šimaitis Kazys</i>	<i>6527 Superior, Clev.</i>	<i>ne</i>	<i>paaišino garantijas.</i>
<i>Sukho Povilo žėinior</i>	<i>6712 Superior, Clev.</i>	<i>ne</i>	<i>siūlo draubūvams.</i>
<i>Kučinskienė Agata</i>	<i>8010 Crumb, Clevel.</i>	<i>ne</i>	<i>" " ir indai.</i>
<i>Kedainienė Emilija</i>	<i>3540 S Union, Chicago</i>	<i>taip</i>	<i>atsiuntė 1 siuntinį s.Vokietijos.</i>
<i>Kukenyte Pranciška</i>	<i>28 Babcock, Hartford.</i>	<i>taip</i>	<i>atsiuntė maisto siuntinį ir 20 dol.</i>
<i>Jucevičienė Kuzgela</i>	<i>Pittsburg</i>	<i>ne</i>	<i>atsiuntė maisto siuntinį s.Vok.</i>
.....
.....

9/20

Adresas
*1078 E 77 St.
Cleveland 3 Ohio*

544-47.670

Parašas ir data

*Balys Gravaišius
1950 II 18*

2 pav. Žydų tautybės asmenų globos nacių okupacijos metais Lietuvoje anketa

Vokietijos stovyklose gyvenusių lietuvių. Anketą sudaro dvi dalys. Pirmojoje atskleidžiama, kaip lietuviai gelbėjo žydus karo metais. Anketą sudaro 7 klausimai.

Anketoje „Ką Tamsta žinai apie žydų globą Lietuvoje nacių okupacijos laikais?“ respondentai turėjo tiksliai nurodyti: 1. Pavardę, vardą ir gyvenamąją vietą Lietuvoje asmens, kuris yra globojęs žydų tautybės asmenis; 2. Jei žinoma, tiksliai nurodyti globotųjų žydų tautybės asmenų pavardes ir jų gyvenamąsias vietas prieš naciams okupuojant Lietuvą; 3. Iš kurio geto, kalėjimo ar kurios kitos vietovės minėtasis žydų tautybės asmuo buvo globojamas; 4. Kokia parama buvo teikiama globotajam (buvo slepiamas, parūpinti fiktyvūs dokumentai, globojami nepilnamečiai vaikai, teikiamas maistas, slėptos ir saugotos žydų kultūrinės vertybės); 5. Kurie asmenys ir kokių būdu yra nukentėję nuo nacių už globą ir paramą žydų tautybės asmenims Lietuvoje (buvo sušaudyti, areštuoti, kalinti ir pan.); 6. Ar Tamstai nėra žinoma panašių atsitikimų, o jei žinoma, prašome nurodyti globojusių ar globotųjų asmenų pavardes, gyvenamąsias vietas Lietuvoje, taip pat ir dabartiniu metu Vokietijoje; 7. Prašoma nurodyti žinomų faktų, nepaminėtų anketoje.

Anketų autoriai saugumo sumetimais atsakymų prašydavo nepatvirtinti parašu, bet akcentuota, kad atsakinėti reikia labai tiksliai, kruopščiai.

Anketų atsakymai liudija, kad nacių okupacijos metais žydus gelbėjo, globojo įvairių tautybių, luomų, profesijų asmenys: dvasininkai, mokytojai, inžinieriai.

Pateiksiu keletą atsakymų iš Šiaulių. Anketos rodo, kad Šiauliuose ir jų apylinkėse žydus globojo:

Antanas Kavaliauskas, gyvenęs *Vilniaus g. ir slėpęs 6 žydų tautybės asmenis, kurių tarpe buvo 2 mažamečiai vaikai. Globotų žydų pavardės nežinomos;*

Janina Jasimienė-Orvydaitė, gyv. *Trakų g. 23, slėpė ir globojo gydytoją Peisachovičių, gyvenusį Šiauliuose, Basanavičiaus al.*

Petras Bžeckis, Liudas Beliunskas, Jonas Pilvinis ir A. Ragauskas *globojo ir šėlpė 14 žydų tautybės asmenų, kurie dirbo Šiaulių fabrike „Batas“. Globojamųjų tarpe buvo Komošas ir Potruchas. Kitų pavardės nežinomos.*

Daug kartų anketose kaip žydų gelbėtoja minima **ponios S. (Z?) Jasaitienės** pavardė, kuri globojo *Jeruzalinskiene, Šiaulių žydų gimnazijos mokytojo žmoną su 2 berniukais – 6 ir 8 metų amžiaus, buvo nuvežta arkliais 60 km nuo Šiaulių į p. p. Jaloveckių ūkį, o vėliau perkelta į kitą, dar saugesnę vietą prie Kuršėnų;*

Petrovą Volodiją, 12 metų berniuką (tėvas – rusų emigrantas iš Paryžiaus – miręs. Motina žydė – Gurvičiūtė, Šiaulių vaistininko duktė), su motina buvo patalpinti Šiaulių žydų gethe. Kad išgelbėjus vaiką reikėjo jiems sudaryti stačiatikių metrikus. Reikėjo net du kartus vykti į Kėdainius pas stačiatikių šventiką;

Kronaitę, inžinieriaus dukterį, kuri fiktyvių dokumentų pagalba buvo priglauta vieno mokytojo, gyvenusio prie Kužių, šeimoje.

Anketose užfiksuota faktų, kad į žydų gelbėjimo darbą Šiauliuose įsitraukdavo visas kolektyvas:

Šiaulių gethe buvo uždarytas advokatas Gečas su savo šeima. Tai visų gerbiamas, aukštos doros ir kultūros žmogus. Buvo norima suorganizuoti jo pabėgimą iš getho. Tačiau jis tai priimti atsisakė, nes sakėsi getho gyventojams turįs skolų. Tą

pačią dieną buvo padaryta rinkliava ir per porą valandų jam buvo įteikta 1200 RM. Tačiau pabėgimą iš getho nuolatos vilkino, kad pagaliau su savo šeima buvo nužudytas.

Be Jasaitienės, kaip žydų gelbėtojos Šiauliuose, minimos žinomų šiauliečių Pelikso Bugailišio, Venclauskių pavardės:

Bugailišio pastangomis 1941 m. liepos mėn. 16 d. iš Šiaulių kalėjimo buvo paleista į laisvę per 200 žydų, kurie buvo atsisakę vykti į gethą. Minėti žydai buvo areštuoti vokiečių SD pareigūnų.

Venclauskaitė Danutė globojo ir savo namuose slėpė 3 žydų tautybės asmenis, kurių tarpe buvo Razanskis, pasišalinęs iš vietos getho. Be to, Venclauskaitė teikė paramą Šiaulių miesto žydams, esantiems gethe.

Anketose užfiksuota daug faktų, kad žydus karo metais gelbėjo Šiaulių apskrities kunigai:

Kun. Teišerskis Jonas globojo ir savo namuose slėpė 3 žydų tautybės asmenis (Pašvitinys);

Kun. Radžius savo ir apylinkės tikinčiųjų namuose slėpė daugiau kaip 10 žydų tautybės asmenų, kurie įvairiomis progomis buvo pasišalinę iš vietos bei Šiaulių žydų gethų (Žeimelis);

Kužių parapijos klebonas visą nacių okupacijos metą globojo ir slėpė du žydų tautybės gydytojus, kurių pavardės nežinomos (Kužiai);

Kun. Kleiba, vietos parapijos klebonas, slėpė ir globojo 4 mažamečius žydų tautybės vaikus (Kuršiai, Šiaulių aps.).

Tokių pavyzdžių, iliustruojančių žydų gelbėjimo faktus, galima minėti šimtus.

Antroji anketa susijusi su skaudžiausiais lietuvių ir žydų santykiais. Šia anketa Rimašauskas norėjo atremti kaltinimus tų, kurie žydų naikinimu kaltino visus lietuvius. Ypač kontroversiškai vertinta Lietuvos žydų, gyvenusių amerikiečių zonoje, 1947 m. balandžio 14–15 d. suvažiavimo Miunchene rezoliucija apie lietuvių tautos kaltę dėl Lietuvos žydų išžudymo, kurioje kategoriškai teigta, kad „visi lietuvių tautos sluoksniai (valdininkai, ūkininkai, amatininkai, darbininkai ir inteligentai) su nacių žudikais aktyviai dalyvavo žydų išžudyme, ypatingai provincijoje“ (Rimašauskas 2008, 45). Anketa siekta parodyti žydų „laikyseną pirmosios bolševikų okupacijos laikotarpiu“.

Antroje anketoje respondentai turėjo nurodyti pavardes žydų tautybės asmenų, kurie kenkė Lietuvos valstybei ir lietuvių tautai (šnipinėjimas, partiškumas); be to, turėjo nurodyti asmenis, kurie Lietuvoje nukentėjo nuo žydų tautybės asmenų ir koku būdu (įskusti NKVD, kalinti, nužudyti, išvežti į Rusijos gilumą, NKVD tardytojo žydo tardyti ir kankinti, dalyvavo per lietuvių išvežimą ir t. t.); reikėjo nurodyti ir žydų tautybės asmenų tarnavimo NKVD, komisariatuose faktus, darbą komunistų partijos CK, bendradarbiavimą su gestapu.

Rimašauskas, suprasdamas atsakomybę, pats asmeniškai 1948–1950 m. tikslino, papildė anketose pateiktą medžiagą, susitiko su keliais šimtais asmenų. Deja, plačiau susipažinti su anketomis Kento archyvuose šių eilučių autoriui kol kas nepavyko.

Išėivijos istoriją tyrinėjantiems istorikams, kalbininkams labai vertingos ir kitos Rimašausko rinkinyje Kento universitete saugomos „Anketos apie Amerikos lietuvių suteiktą pagalbą lietuviams tremtiniams DP stovyklose Europoje ir atvykus į JAV“ (žr. 3–4 pav.). Anketose respondantai nurodo į Ameriką atvykusių šeimos narių vardus, pavardes, atvykimo datas, išvardija asmenis, kurie padėjo, kaip galėjo (*affidavitai*, darbo garantijos, buto garantijos, įvairios siuntos, prieglobstis atvykus, suteikimas ar suradimas darbo).

Iš anketų aiškėja atvykusiųjų šeiminei padėtis, ekonominė situacija. Respondentai turėjo nurodyti dolerių sumą, kurią jie įvertino gautas iš Amerikos lietuvių vertybes Europoje ir atvykę į JAV. Anketų analizė rodo, kad piniginei parama buvo labai įvairi. Vienas respondentas nurodė gavęs tik 2 dolerius, Petras Bielinis su žmona Natalija nurodo gavę tik 10 dolerių, bet „gavę darbo ir buto garantiją“. Dažniausiai atvykėliai nurodo gavę 50 dolerių (viena 4 žmonių šeima), 100, 200, 300 dolerių.

Tik vienas respondentas, 41 m. Teofilius Janulevičius, atvykęs su 27 m. žmona Albina ir 4 metų sūnumi Arvydu, nurodė, kad Amerikos lietuvių paramos vertė – 1000 dolerių, bet čia pat pridūrė, kad tai brolis jį taip apdovanojęs: „<...> brolis atvyko į New York uostą ir parsigabeno...“

Anketose atsispindi, kiek, kokio amžiaus asmenų atvyko, kokie yra giminystės ryšiai, iš kokių stovyklų Europoje jie atvyko (Augsburgo, Brėmeno, Bambergo, Hanau, Hanoverio, Rėgensburgo, Miuncheno, Štutgarto, Zalcburgo, Liubeko).

Nurodydami „Kuriuo būdu ištiesta pagalbos ranka Europoje ar atvykus į JAV“, respondantai dažniausiai mini tokią pagalbą: *affidavitai* (angl. *affidavit* – duoti parodymą prisiekus arba raštiškai); *siuntiniai*, *buto garantijos*, *darbo garantijos*, *ap rūpinimas drabužiais*, *pagalba surandant butą ir darbą*, *maisto siuntinių ir 20 dolerių*, *nupirkta kostiumas*, *marškiniai*, *pirmą mėnesį dalytasi butu ir iš dalies maistu*, *maistu ir drabužiais*, *duoti 20 dolerių*, *nupirkta drabužių*.

Kalbininkams, tyrinėjantiems lietuvių kalbos raidą išėivijoje, įdomiai pateikiamos į JAV atvykusių lietuvių ir paramą suteikusių JAV jau seniai gyvenančių lietuvių pavardžių paralelės, skirtumai. Štai Vladas Peleckas rašo: „Gal kiek keistai atrodo mano giminė pavardės, tuo daugiau, kad yra nelietuviškos. Labai gaila, bet mano giminės yra sulenkėję ir save skaito lenkais. Nors šiaip yra labai geri ir man daug padėjo. Bet aš manau savo kailio nekeist. Lietuviu gimiau, lietuviu ir mirsiu“ (minimos jo giminės pavardės Monach Jerry, Monach Mary).

20

Ka Tamsta žinai apie žydu globa Lietuvoje nacių okupacijos laikais?

1. Pavardė, vardas ir gyv. vieta Lietuvoje asmens, kuris Tamstos žiniomis yra globojęs žydų tautybės asmenis:
 1) Macutkeničius Vladas, Vilnius, Velniaus vaikų namai Nr. 3
 2) Tubelis Juozas, Kaunas Vart. B-vei Aizektorius (Cookaičių bažnyčia vnt.)
 3) Sabaliūnas, Jausagajis, globojė ligoninė
 4) Batakinas, Tauriški, (povandeniniai) globojė Nise Remis

2. Jei žinoma, tiksliai nurodyti globotųjų žydų tautybės asmenų pavardes ir jų gyv. vietas prieš naciams okupuojant Lietuvą.
 1) Mykolas Vinička, 14 metų amū (šio pavarde vof. ok. metu Turų Aikštynės dokumentai)

3. Iš kurio getho, kalėjimo ar kurios kitos vietovės minėtasis žydų tautybės asmuo buvo globojamas
 1) Raštas susaudojimo moky su surišota ranka (Macutkeničius)

4. Kokia parama buvo teikiama minėtam globotajam (buvo slepiamas, parūpinti fiktyvūs dokumentai, globojami nepilnamečiai vaikai, teikiamas maistas, sleptos ir saugotos žydų kultūrinės vertybės).
 1) Buvo teikiama visiška globa ir apsauga nuo nacių

5. Kurie asmenys ir kokių būdu yra nukentėję nuo nacių už globą bei paramą žydų tautybės asmenims Lietuvoje. (Buvo susaudyti, areštuoti, kalinti ir pan.) Nurodyti nukentėjusių asmenų pavardes bei jų gyv. vietas Lietuvoje.
 2) Tubelis Juozas nacių buvo kalintas apr. lmt.

6. Ar Tamstai nėra žinoma daugiau panašių atsitikimų, o jei žinoma, prašome nurodyti globojusių ar globotųjų asmenų pavardes ir gyv. vietas Lietuvoje, o taip pat ir dabartiniu metu Vokietijoje.

7. Gal dar kas nors žinoma, kas nepamirėta šioje anketoje? Jei žinoma, prašome visa tai nurodyti.
 Kaip interviuot. lankai turėjį lietuvių žydų globa, bendrai ir žydų namams mūsų metu, lietuviai, su reta išimtimi, igolama teiki visokeriopą globą. Boleičkos okupac. mltū vėnu igola kavau peropetas, kas ean se kamū
 (13a) Pechvaint, 1948. 0. 26
 vieta ir data

Pastaba: Ši anketa privalo būti kiek galima tiksliau ir skubiau užpildyta. Parašu anketa netvirtinama. Reikalui esant, vi-as šiuo klausimu informacijas teikia Liet. Antinacinės Rezis. buv. Politinių Kalinių S-gos Centro Valdyba.

3 pav. Anketa apie Amerikos lietuvių suteiktą pagalbą lietuviams tremtiniams DP stovyklose Europoje ir atvykus į JAV

20

Ka Tamsta žinai apie žydų globą Lietuvoje nacių okupacijos laikais?

1. Pavardė, vardas ir gyv. vieta Lietuvoje asmens, kuris Tamstos žiniomis yra globojęs žydų tautybės asmenis:

1) Macutkenis Vladas, Vilnius, Valniaus vaikų namai Nr. 3
 2) Tubelis Juozas, Kauno Bart. B-vei Aizektorius (orkicaij baurotes smt.)

3) Sabaliauskas, Tauragėje, globojė 1 lydis
 4) Patkūnė, Tauragės apskr. (paardos mpr nauj) globojė visa šeima
 2. Jei žinoma, tiksliai nurodyti globotųjų žydų tautybės asmenų pavardes ir jų gyv. vietas prieš naciams okupuojant Lietuvą.

1) Mykolas Vinickas, 14 met. amū (šia pavardė vok. ok. metu Turij) Atkrymo dokumentai

3. Iš kurio getho, kalejimo ar kurios kitos vietovės minėtasis žydų tautybės asmuo buvo globojamas

1) Rostas susaudojimo mēlij su ruzalota raunka (Macutkenis)

4. Kokia parama buvo teikiama minėtam globotajam (buvo slepiamas, parūpinti fiktyvūs dokumentai, globojami nepilnamečiai vaikai, teikiamas maistas, sleptos ir saugotos žydų kultūrinės vertybės.

1) Buvo teikiama visiška globa ir apauga nuo nacių

5. Kurie asmenys ir kokiu būdu yra nukentėję nuo nacių už globą bei paramą žydų tautybės asmenims Lietuvoje. (Buvo sušaudyti, areštuoti, kalinti ir pan.) Nurodyti nukentėjusių asmenų pavardes bei jų gyv. vietas Lietuvoje

1) Tubelis Juozas nacių buvo kalintas apr. 2 met.

6. Ar Tamstai nėra žinoma daugiau panašių atsitikimų? Jei žinoma, prašome nurodyti globojusių ar globotųjų asmenų pavardes ir gyv. vietas Lietuvoje, o taip pat ir dabartiniu metu Vokietijoje.

7. Gal dar kas nors žinoma, kas nepaminta šioje anketoje? Jei žinoma, prašome visa tai nurodyti.

Kaip intermisti lenkai turėjo lietuvių žydų globa, be to ir žydų mairkininis smetu, lietuvių su reta isirint. nu, syplams teke visokempis globa Bolocenas okupac. miltu vėno igde kuan peropitas, kaolėn ac kamū

(130) Dekeviauburt, 1948. 0. 26
 vieta ir data

Pastaba: Ši anketa privalo būti kiek galima tiksliau ir skubiau užpildyta. Parasu anketa netvirtinama. Reikalui esant, vi- as šiuo klausimu informacijas teikia Liet. Antinacines Rezis. buv. Politinių Kalinių S-gos Centro Valdyba.

4 pav. Anketa apie Amerikos lietuvių suteiktą pagalbą lietuviams tremtiniam DP stovyklose Europoje ir atvykus į JAV

Išvados

JAV Kento valstybinio universiteto Specialiųjų rinkinių ir archyvų skyriuje saugomas Jono Rimašausko rinkinys – neįkainojamas šaltinis Lietuvos istorikams, tyrinėjantiems antisovietinės ir antinacinės rezistencijos istoriją, lietuvių ir žydų santykius Antrojo pasaulinio karo metais.

Kento bibliotekoje saugomos Rimašausko kaubtos anketos patvirtino faktą, kad pačios anketos yra išsaugotos, o Šapokos archyve rasti Rimašausko tekstai, 2008 m. išspausdinti Lietuvoje, yra tų tekstų atsiradimo tiriamoji medžiaga, liudijanti, kad tūkstančiai lietuvių Antrojo pasaulinio karo metais gelbėjo, globojo žydų tautybės asmenis. Autentiški to meto liudinininkų atsakymai į anketų klausimus liudija, kad žydų naikinimas ir globa susiję ir su lietuvių tautos nelaimėmis. Svarbu, kad šios problemos būtų aptartos kuo objektyviau.

Lietuvos istorikams, politologams reikia aktyviai įsitraukti į JAV esančių lituanistinių archyvų studijavimą, nes juose yra gausybė medžiagos, leidžiančios aprašyti lietuvių išėivių emigracijos raidą, politinio gyvenimo istoriją, santykius su kitomis tautomis, persikėlimo į JAV aplinkybes.

Akivaizdu, kad Lietuvoje mažai žinoma ir aprašyta Rimašausko, tautinės martirologijos pradininko pokariu, asmenybė. Rimašauskas visą savo gyvenimą paskyrė istorinės tiesos paieškoms, kad objektyviai būtų vertinami ir persekiojami, deportuoti, įkalintieji stovyklose, nukankintieji, ir tie, kurie prie tokių veiksmų prisidėjo. Rimašausko gyvenimo pavyzdys liudija, kad į istorijos procesus reikia žvelgti plačiau, juos išryškinti stengiantis ne interpretuoti, o remtis autentiškais liudinininkų pasakojimais, kurie ir parodo, pasak Rimašausko, geros ar blogos valios saitais tautos, žmonės susiję.

Archyvinė medžiaga Kento bibliotekoje parodė, kad svarbiausia yra vertintojo, tyrėjo požiūris į tyrinėjimų lauką, svarbu, kaip lietuviai patys vertina nusikaltėlius, gelbėtojus ir save. Tik tada galima tikėtis rasti istorinę tiesą.

Šaltiniai

Martinaitis, www.bernardinai.lt. Žiūrėta 2009-10-30.

Naudotasi Kento universiteto Specialiųjų rinkinių ir archyvų medžiaga. Žiūrėta 2011 m. birželį.

Literatūra

A. Gurevičiaus sąrašai (spaudai parengė A. Martinionis), Vilnius: Protėvių kardas, 1999.

Anušauskas 2008 – Arvydas Anušauskas, „Įžanginis žodis“, *Žydų gelbėtojai*, 5–7, Vilnius: Versus aureus.

Atamukas 1998 – Solomonas Atamukas, *Lietuvos žydų kelias: nuo XIV a. iki XX a. pabaigos*, Vilnius: Alma littera.

Bubnys 2005, 2008, 2011 – Arūnas Bubnys, *The Holocaust in Lithuania between 1941 and 1944*, Vilnius: LGGRTC.

Bubnys 2005 b – Arūnas Bubnys, „Štuthofio koncentracijos stovykla ir lietuviai“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, t. 27, 415–422.

- Bubnys 2011 – Arūnas Bubnys (sud.), *Holokaustas Lietuvoje 1941–1944 m.*, Vilnius: LGGRTC.
- Casedy 2013 – Ellen Casedy, *Mes esame čia*, Kaunas: Obuolys.
- Dienovidis*, 1994, nr. 46, Vilnius.
- Draugas 2005 m. gruodžio 8 d., Čikaga.
- Eidintas 2002 – Alfonsas Eidintas, *Žydai, lietuviai ir holokaustas*, Vilnius: Vaga.
- Gyvybę ir duoną nešančios rankos* (sud. M. Erenburgas ir V. Sakaitė), 1998, Vilnius.
- Išgelbėję pasaulį... Žydų gelbėjimas Lietuvoje, 1941–1944*, sud. D. Kuodytė, R. Stankevičius, 2001, Vilnius: LGGRTC.
- Yla 1951 – Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys: Kaceto pergyvenimai*, Putnam.
- JAV lietuviai 2002*, t. 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Kruk 2004 – Herman Kruk, *Paskutinės Lietuvos Jeruzalės dienos. Vilniaus geto ir stovyklų kronikos, 1939–1944*, Vilnius: LGGRTC.
- Procuta 2002 – Genius Procuta, „Apie gelbėtojų sąrašus ir kaip mes teisūs“, *Kultūros barai*, 11, Vilnius.
- Procuta 2012 – Genius Procuta, „A. Gurevičiaus žydų gelbėtojų sąrašų“ antrajam leidimui“, *Tie, kurie gelbėjo 1941–1944. Žydų gelbėjimas Lietuvoje*, Vilnius: LGGRTC, 5–9.
- Rimašauskas 2008 – Jonas Rimašauskas, *Žydų gelbėtojai*, Vilnius: Versus aureus.
- Šukys 2012 – Julija Šukys, *Epistolophilia. Writing the Life of Ona Šimaitė*, University of Nebraska Press.
- Sakaitė 2002 – Viktorija Sakaitė, „Lietuvos dvasininkai – žydų gelbėtojai“, *Genocidas ir rezistencija*, 2.
- Stankevičius 2012 – Rimantas Stankevičius, „Nepaskelbtų šventųjų sąrašai, arba naujasis maldininko leidimas“, *Tie, kurie gelbėjo 1941–1944. Žydų gelbėjimas Lietuvoje*, Vilnius: LGGRTC, 15–21.
- Su adata širdyje* 2003, 2008 – Getų ir koncentracijos stovyklų kalinių atsiminimai, sud. Buvusių geto ir koncentracijos stovyklų kalinių sąjunga, Vilnius.
- Sužiedėlis 1999 – Saulius Sužiedėlis, „Lietuvos katalikų bažnyčia ir holokaustas kaip istorinių tyrimų objektas“, *LKMA metraštis*, Vilnius, t. XIV, 135–152.
- TŽŽ 2005 – *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Alma littera.
- Tie, kurie gelbėjo 1941–1944. Žydų gelbėjimas Lietuvoje*, Vilnius: LGGRTC.
- Tumėnas 2011 – Stasys Tumėnas, „Lituanistiniai rinkiniai Kento (JAV) universiteto bibliotekoje“, *Gimtasai kraštas*, Kaunas: Žiemgalos leidykla.

Stasys Tumėnas

Istorijos liudijimai Jono Rimašausko archyve Kento (JAV) universiteto bibliotekoje

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *holokaustas, žydų gelbėtojai, istorinė tiesa, anketos, išėivija.*

Straipsnyje pristatomas JAV Kento valstybinio universiteto Specialiųjų rinkinių ir archyvų skyriuje saugomas Jono Rimašausko (1920–1972) rinkinys.

Rimašauskas Lietuvos visuomenei labiau žinomas tik pastaraisiais metais, kai buvo paskelbta, kad jis yra Adolfo Šapokos archyve rastų tekstų apie žydų gelbėtojus autorius. Tie tekstai ir žydų gelbėtojų Antrojo pasaulinio karo metais Lietuvoje sąrašai buvo išspausdinti 2008 m. knygoje *Žydų gelbėtojai*. Šios knygos tiriamoji medžiaga (anketos) saugoma Kento universiteto archyvuose.

Rimašauskas, antisovietinės ir antinacinės rezistencijos dalyvis, Štuthofio koncentracijos stovyklos belaisvis, po karo įkūrė Tautinės martirologijos skyrių ir iki gyvenimo pabaigos rinko deportuotų, persekiotų, įkalintų stovyklose, nacių žiaurumo aukų sąrašus, gyvų liudininkų prisiminimus, kurie saugomi Kento archyvuose.

Straipsnyje aptariamos 1948 m. patvirtintos „Žydų tautybės asmenų globos nacių okupacijos metais Lietuvoje anketos“, paliudijusios, kad šimtai Lietuvos inteligentų, kunigų, mokytojų, gydytojų karo metais globojo ir gelbėjo žydų tautybės asmenis. Pateikiami konkretūs žydų gelbėtojų pavyzdžiai iš Šiaulių apskrities.

Aptariama ir antroji anketa „Anketos apie Amerikos lietuvių suteiktą pagalbą lietuviams tremtiniams DP stovyklose ir atvykus į JAV“, kuri svarbi mokslininkams, tyrinėjantiems lietuvių emigracijos raidą, lietuvių kalbos raidą išėivijoje JAV.

Archyvinės medžiagos, esančios Kento universiteto archyvuose, analizė parodė, koks svarbus turi būti tyrėjo požiūris į tyrinėjimo lauką, kuriame susikerta nuskriaustieji ir skriaudikai, baudėjai ir gelbėtojai.

Stasys Tumėnas

Historical Testimonies of Jonas Rimašauskas' Collection in the Library Archives of Kent University, USA

S u m m a r y

Keywords: *Holocaust, rescuers of Jews, historical truth, Diaspora.*

The paper introduces Jonas Rimašauskas' (1920–1972) collection of documents kept in the Department of Special Collections and Archives of Kent State University, USA.

J. Rimašauskas became familiar to Lithuanian society in recent years after announcing that he was the author of records on Jew rescuing now kept in A. Šapoka's archive. The

records about and lists of Jew rescuers in Lithuania during World War II were published in a book “Žydų gelbėtojai” (Rescuers of Jews) in 2008. Questionnaire survey material is kept in the archives of Kent University.

J. Rimašauskas, participant of the anti-Soviet and anti-tsarist resistance movement, prisoner of Stutthof concentration camp, after the war set up a division of Lithuanian Martyrology and all his life made up lists of the deportees, persecuted, imprisoned, sent to camps, victims of the Nazi regime, recorded memories of witnesses to the Holocaust.

The paper discusses the questionnaire *Assisting Persons of the Jewish Nationality in Lithuania during the Nazi Occupation* (approved in 1948). The collected material evidences that hundreds of the Lithuanian intelligentsia, priests, teachers, doctors helped to save Jews during the war, cases of rescue of Jews in Šiauliai County are provided. Material of the second questionnaire *Supporting Lithuanian Displaced Persons in Camps and Refugees in the USA* is important for researchers who investigate the development of Lithuanian emigration.

Analysis of the material kept in the archives of Kent University is important for researchers who deal with wartime issues, victims, perpetrators, rescuers in the Holocaust.

S t a s y s T U M Ė N A S

Lietuvių kalbotyros ir komunikacijos katedra

Šiaulių universitetas

P. Višinskio g. 38

LT-76352, Šiauliai

[stumenas@takas.lt]